

VIZSGÁLATI SZEMPONTOK ÉS EREDMÉNYEK ÓMAGYAR KORI EMLÉKEINK SZÖVEGRAMMATIKÁJÁBAN

PAPP ZSUZSANNA

Mégsem hálátlan feladat utolsó előadóként szerepelni egy kétnapos konferencián: a végére ugyanis kikristályosodott, mondhatni, „a levegőben volt” a határozottság témaköre – amelynek több oldalról való elemző megközelítései és újabb eredményei további kutatásra érdemesek és ösztönöznek –, mindez a szövegkoherencia összefüggéseibe ágyazódva hangzott el. Ezért tehát – úgy gondolom – tanulsággal szolgálhat ezeknek a kérdésköröknek a címben jelzett bemutatása.

I. *A magyar nyelv történeti nyelvtana* (TNyt.) kapcsán néhány évszám előszámlálásával szeretném kezdeni mondandómat: először 1974, másodszer 1983, majd 1991, 1992 és végül 1995.

1974-ben a budapesti nemzetközi etimológiai konferencián fogalmazódott meg egy magyar történeti nyelvtani szintézis elkészítésének szükségessége. Az első, a korai ómagyar kort és előzményeit bemutató kötet (benne legkorábbi emlékeink szöveggrammatikájával) 1991-ben látott napvilágot. A vizsgált korszak nyelvi rendszeréből a mondattani és a szöveggrammatikai fejezetet magába foglaló, utolsó kötetet pedig 1995-ben lehetett kézbe venni (lásd TNyt. I, II/1, II/2, Bp. 1991–1995).

Ezt azért tartottam szükségesnek felidézni, mert a téma jellegéből adódóan főleg a mondattani munkálatok megindulása, a vizsgálati szempontok, módszerek kipróbálása az adatgazdag kései ómagyar kori korpuszon kezdődött el, ezen a frissen gyűjtött, az egész korszakot reprezentáló nyelvemlékes anyagon. Ekkor formálódtak a próbafejzetek, és – ez az 1983-as év – köztük ekkor készült a szöveggrammatikai fejezet is, ez egy történeti nyelvtani kézikönyvben egészen korszerű és újszerű vállalkozás.

A fejezetet Károly Sándor írta meg, ő dolgozta ki a maga korában igen újszerű koncepcióját, a vizsgálati szempontokat, módszereket. Ezután, egyébként a mellérendelés gazdjaként, jómagam ehhez igazodva mutattam be legkorábbi kis emlékeink szöveggrammatikáját.

A szöveget mindig is vizsgálták – gondoljunk csak az ókori filológiára: a görög retorikára –, legtöbbször azonban más, például stilisztikai vagy szemantikai szempontok szerint tették. A hetvenes évek végén kezdett a grammatika mondatközpontúból szövegközpontúvá válni – ahogy Balázs János (1979: 10) a kaposvári vándorgyűlésen megállapította. Mára a szövegvizsgálati kutatások kiterjedtek, elmélyültek, a kilencvenes évektől pedig a szöveg vizsgálatának – a szöveg értelmezésének – olyan új aspektu-

sai kerültek előtérbe, amelyek a szöveg kohéziója kapcsán nemcsak a lexikai verbális elemeket veszik figyelembe, hanem például a világról való tudásunknak is fontos szerepet tulajdonítanak (vö. *Szemiotikai szövegtan 1–6*, 1990–1993).

II. Károly Sándor kaposvári előadásában – ahol a szövegtan problematikája, kérdéskörei kerültek reflektorfénybe – már felvonultatott jó néhányat azokból az újszerű elvi-módszertani vizsgálati szempontokból, amelyeknek a teljes kibontása és alkalmazása szöveggrammatikai fejezetében valósult meg: –mint ismeretes– a szöveggrammatika a szövegtannak egy módszerbeli megfontolásból a grammatikai eszközrendszer is mozgósító, ugyanakkor funkcionális szemléletű tudományága.

Szöveggrammatikai fejezet nyelvtanunk által elsőként alkotta történeti nyelvtani kézikönyv részét.

Ezért talán nem haszontalan, sőt szükséges is lehet néhány elvi-módszertani kérdés tisztázása. A legfontosabbakat szeretném most megemlíteni.

A kézikönyv azzal az igénnyel íródott – és ezt hangsúlyozni kell –, hogy szorosan a mondatgrammatika fejezeteihez kapcsolódjék annak mintegy folytatásaként, azzal egységet, teljes egészet alkosson, annak szerves kiegészítője legyen.

1. Tehát: vizsgálati szempontjaiban igazodik annak fejezeteihez. A szöveg szerveződésében a grammatikai szabályok, szabályszerűségek érvényét keresi. A szöveg kohézióját biztosító **kapcsolóelemek**, a **konnektorok** használatának szabályai-val foglalkozik: a kötőszók szerepével, az anaforikus és kataforikus szerepű névmások utaló funkciójával, a névelővel, a deixissel, a hiányos mondatokkal ($\emptyset$ alany és $\emptyset$ tárgy) stb.

Számba veszi továbbá a szövegmondatok kapcsolódásában szerepet játszó lexikai kohéziós elemeket is, vagyis a koreferens szavakat: szinonimákat, hypo- és hyperonimákat, szóvaltoztatásokat stb. Mindezeknek a használata ugyanis szoros kapcsolatot mutat a grammatikai eszközökével.

Károly Sándor tehát a **lineáris kohézió** folytonosságát biztosító **szintaktikai és szemantikai koherencia** eszközeinek komplex vizsgálatát tűzte ki célul. Ez különösen szépen mutatkozik meg a Szemantikai kohézió c. részben az anaforikus névmások és a koreferens szavak együttes előfordulásainak: eloszlásuknak, tömörülésüknek és távolbahatásuknak bemutatásakor. Ezzel a módszerrel képet kapunk arról, hogy a vizsgált szövegrészben a szóban forgó kohéziós elemeknek például az eloszlása mennyire egyenletes, vagy éppen ennek az ellenkezője mutatkozik; a tömörülés jelenségével kapcsolatban pedig megjegyezhető, hogy minél hosszabb egy szövegmondat, természetesen annál nagyobb számú kohéziós elem fordul(hat) elő, tömörül(het) benne (TNyt. II/2: 809–13). A szöveggrammatikai fejezet írója tehát nem terjeszti ki vizsgálatát a szöveg egészére, amelyben a kommunikáció sajátos funkciói érvényesülnek, ez ugyanis már a globális kohézió problémakörébe tartozna.

2. A fent elmondottakhoz szorosan kapcsolódik a mindenki számára kötelezően feldolgozandó (270 ezer karakternyi) korpusz szövegegységei nem szöveg-

grammatikai szempontú kiválasztásának tényezője. Ez egyfelől megmagyarázza a szöveggrammatikának a mondattani fejezetekhez való szoros kapcsolódását (pl. mellé- és alárendelő mondatok kérdéskörei vagy az alany és állítmány egyeztetése, amely témakörnek a szöveggrammatikai vonatkozásai ismereteseek), másfelől ugyanakkor megokolja azt a vizsgálati szempontot is, hogy miért „csak” a lineáris kohézió kutatására került benne sor.

A korpuszválasztás – és „korpuszadottság” (l. korai ómagyar kori kis emlékeinket) – a további nemekre is választ ad, nevezetesen, hogy a szöveggrammatikai fejezet miért nem vállalta a szövegegésznek és a szöveg makrostruktúrájának a problematikáját, valamint a szövegsemantika szerteágazó kérdésköreinek tüzetesebb taglalását sem. A szemantikai jellegű összekötő kapcsolatok közül például a téma–réma szerinti tagolódásról azonban A mondat aktuális tagolása c. fejezet szól.

A kiválasztott szövegrészletek, amelyekből a statisztikák is készültek, sok esetben nem lezárt szövegtani egységek, de minden esetben legalább tizenöt szövegmondatnyi terjedelműek.

A szövegszervező elemek felkutatásában, értékelésében a szöveggrammatikai fejezet számára is hasznosak voltak a párhuzamos kódexfordítások, amelyek grammatikai szinonimákra, nyelvjárási jellegű különbségekre világítottak rá. Ezenkívül a rendelkezésünkre álló latin előzményszövegekkel való összevetések is szempontgazdagításokat jelentettek. Rámutattak a nyelvhasználó fordítók-másolók nyelvi leleményeire, latin nyelvi tudásukra, a szövevényes latin szerkezetekkel való birkózásukra, esetleg anyanyelvjárásukra is, de kódexmásolói attitűdökre is rávilágítottak – gondoljunk csak a „Nyulak-szigeti iskola” magas íráskultúrájú sororaira: Ráskay Leára vagy Legény Katóra.

3. A szöveggrammatikai rész a mondattani fejezetekhez kapcsolódik annyiban is, hogy kötelezően, egységes tagolással (és sok nehéz problémával megterhelve) állapítottuk meg a szövegmondatok határait, miként a mondatok és tagmondatok határait is.

III. Károly Sándor – szövegvizsgálati módszerként – egy egészen újszerű, a referenciális egységeket ábrázoló táblázatot készített. Ezt mint egy hálót minden egyes kiválasztott szövegegység minden egyes szövegmondatára „ráhelyezte”. A kiosztott segédanyagban a Kazinczy-kódex (1526–1541) tizenöt szövegmondatának a referenciális egységek szerinti „átvilágítását” mutatjuk be. A kézben lévő táblázatokhoz csupán annyit fűzök magyarázatként, hogy a szövegmondatok rovataiba (1–15.) a referenciális egységekre (ezek a vízszintes fejléc rubrikáiban láthatók) vonatkozó morfémák, lexémák és a szövegmondatokat összekötő kötőszók vannak beírva, ezenkívül még a szövegkohéziós eszközként e kiválasztott szövegrészletben működő hely- és időviszonyokat is számba veszi; a nyilak pedig az előre és visszautaló morfémákat

KazK. 70–1: (1) „Kezdetik az bodogh zenth el'eknek elethe: kyt nektók peldaiul vetók zyzek | (2) Az bodogh zent elek: zyllettetek romabely nómós zillektul' | (3) Attyanak neue uala eufemianus: Annianak kegek neue uala Aglaes: | (4) ez eufemianus az romay cazarnak uduraba elfő uala: | (5) Ky olygön nag uruala: hog mindön nap harom ezör uitezők alnak ual'a neky uduart: kyk naponked aranas barfonnal őtőztetnek uala: es parthaőuekkel őuedőztetnek uala | (6) Vala kegek ez eufemianus mondhatatlan igön ergalmas embőr: es naponkeed az v hazaban: az zege-nőknek: aruaknak: őzuegőknek: es zarandokoknak harom aztalok zőróztetnek uala: kyknek ez eufemianus nag zeretettel eleőkben zolgaluala | (7) Annakutanna: azokath hazatul el bocyatuan: őes kyllenced ora koron: zőrzetős iamborokkal: es eghazy embőrőkkel: iftennek felelmebe elefegőt uezónuala | (8) Az ő iegőffe kegek aglaes: az es hafsonlatos nómós Iozagal fenlik uala | (9) De maga v nekyk magzattyok nem ual'a: | (10) vegre az fok iambornak kőnőrgessőkre vket iften magzattal zerette: kyt eleknek neuzenzenek | (11) Mikoron azert ez nómós magzat zillettetetőtuona: feel fogadnak ez nómós iamborok: hog telles eletőkbe őrők tyztalfagoth tartananak | (12) Az germők kegek neuekőduen: adak vtet diaky tudomanra: ky az pogan bőčeknek kőnuüket: ryuid idön mind el tanula. | (13) Az hőkorfagra azert Iotuan: attya az cazarnak uduarabol vneky iegőfth iegze | (14) Az menekőzőnek napya es mikoron előue Iőt uona: ez bodogh zenth elek iegőffueel agiafhazokba el be menne: ol minth el nugouafra | (15) Tehat ez zenth iffiv: kezde iegőffeth az iftennek felelmere intenie: es kezde v'ellőtte az zenth zyzeffegnek nómós iozagat predikalnia.”

kötik össze a velük azonos referenciájú (koreferens) morfémákkal. Ha az egyik nyíl nyomába eredünk, követjük az útját egészen célba éréseig, nos akkor „lemérhetjük” valamely anaforikus névmás vagy koreferens elem távolb hatását. Ha pedig egy rubrikán belül vesszük számba az egymásra utalásokat, akkor az anaforikus névmások és koreferens szavak tömörüléséről és eloszlásáról kapunk képet.

Mi olvasható ki a táblázatból? Az eredmények persze itt áttételesebbek, nehezebben emészthetők, mint a nem csupán szöveggrammatikai jellegű vizsgálatok esetében.

Nézzük rögtön az első referenciális egység rovatát, amelyben a főszereplőnek, Szent Eleknek a későbbi, különféle említései a tipikusan középkori műfajokra: a legendákra, elmélkedésekre jellemzően szinonimával, jelzős változataival történnek (mindezek a túlbiztosító eszközök – miként a mellérendelő szerkezeteknél a halmozásban – a pontos megértetést szolgálják, de a vallásos áhitat, elragadtatás is létrehozója lehet a szóváltoztatásoknak), a további említések még névmásokkal, esetleg ő névmással is váltakozhatnak – nos ezek a kohéziós elemek izotópláncot alkotnak. Az

A referenciális egységeket a következő táblázat szemlélteti:

	Szent Elek	jegyese	atyja	anyja	Isten	melék-szereplők	úrgy	elvont fogalom	cselekvés # alannyal	bely	idő	mondat-kapcsoló
1.	az bódog szent Eleknek							élete kit				-kötőszó
2.	Az bódog szent Elek		rómabeli nőmös sziléküdi									θ -
3.			θ Atyjának Eufemianus	θ anyjának Aglaes								θ -
4.			ez Eufemianus			az római császárnak				udvarába		θ -
5.			Ki			három ezér viézők			θ övedöz- tinek vala			Ki
6.			ez Eufemianus ez Eufemianus			az szegén- nőknek stb. kiknek	három asztalok			az ü háziban elejökben		kegyék
7.					Istiennek	uzokot szörzetös jámborok- kal stb.				házától	Annak- udánna	-és
8.						Az θ jegyöse Aglaes						-kegyék
9.			ünekük									De maga-
10.	maggattal kit Eleknek		üket		Isten	az sok jámbornak					Végre	θ -
11.	ez nőmös magzatt					ez nőmös jámborok		életökbe			Mikoron	-azért
12.	Az gyermeké üet ki					az pogán bölcseknek						-kegyék
13.	ünekü	jegyest	θ atyja			az császárnak		Az hőskorságra		udvarából		-azért
14.	ez bódog szent Elek	θ jegyö- sével						Az menyeközönek		θ ágyas- házokba		-és
15.	ez szent ifjú	θ jegyö- sét			az Istiennek			az szent szilés- ségnek		ü előtte	Tahdt	θ -

Szövegmondatok

izotópia pedig kihat a stílusra: vagy a stílus változatosságát eredményezi, vagy épenséggel a stílus ökonómiaja valósul meg (a névmásítással vagy $\emptyset$ névmással). A másik két főszereplő (lásd *atyja*, *anyja*-rubrikák) első említése hyperonimával történik, és mint antecedenseknek a későbbi említéseik közt hyponimák, tulajdonnevek (anaforikus névmási jelzővel is – névmásnévelővel, l. erre Gallasy 1991: 461–75, 1992: 716–71), köznevek, névmások fordulnak elő.

IV. Az ilyen módon vizsgált és elemzett szövegrészek szövegtani jellemzése a nyelvi adatoknak, morféma-knak, szerkezeteknek együttes számbavétele és statisztikai összképük által történik a fejezetben.

A statisztikai kimutatásokban a százalékos értékek a szövegmondatok számához viszonyítanak, ezért és akkor találunk 100 %-nál magasabb értéket, ha valamely jelenység meghaladja a szövegmondatok számát.

Ha a statisztikai mutatók számadatai mögé nézünk, a korszak műfajainak stilisztikai jellemzését is megtaláljuk, ha nem is teljességében, de mégis képet alkotunk a korszak stiláris eszközeinek funkciójáról, többletmondanivalójáról, hírértékéről (l. ezt Árpád-kori szövegemlékeink kapcsán is: Papp 1991: 773–80, l. még uő. 1995: 502–5.)

A grammatikai szabályszerűségek is – nem ismerve az ómagyar kori nyelvhasználók nyelvi kompetenciáját – csak töredékesen, de azért a tendenciákat megmutatva tárulnak föl a statisztikai számadatokból, a minőségi jellemzéseknél egzaktabb megállapításokra vezetve.

Egyes jelenségek a különböző időkből származó, különféle műfajú szövegeket tartalmazó kódexekben más-más jellemzőket mutatnak a statisztikai táblázatok szerint. Ezekből szeretnék néhányat egy kicsit tüzetesebben bemutatni.

1. Elsőként Károly Sándornak a szövegmondatok kapcsolódási formái szerinti újszerű csoportosítását, amelynek alapján léteznek az ún.

- a) **folytatásos szövegmondatok**, élükön mellé-, ritkábban alárendelő kötőszókkal, valamint az ezeknek a kapcsolatfajtáknak az implicit kifejezésével, amikor is az aszindeton párhuzamos a megfelelő kötőszók használatával, ezáltal $\emptyset$ kötőszónak fogható fel.
- b) ezzel szemben állnak a **kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondatok**, amelyek nem kapcsolódnak megelőző szövegmondat(ok)hoz, és bennük grammatikai és lexikai szövegösszekötő elem sem utal az előzményre. Ezek nem $\emptyset$ kötőszós szövegmondatok (vö. H. Molnár 1956: 230–4, Antal 1979: 68–9).

A kötőszó nélküli, nem folytatásos típus a következő esetekben fordul elő:

- a fejezetcímekben – ez a kódexirodalom szövegeiben igen gyakori. Itt megjegyzem, hogy mivel a lineáris kohéziót vizsgáljuk, ebben az esetben a cím nem tartozik szervesen a szöveghez, a globális kohézió szempontjából azonban deiktikus szerepe van, mert rámutat az egész szövegre (vö. Károly 1979: 28).

- a fejezetkezdő mondatok a címek után kötőszó nélkül következnek.
- új szövegrészek elején az indulást a kötőszóhiányos mondat mutatja.

De műfaji megkötöttségei is vannak a kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondatok használatának:

- misszilisekben a bevezető és a befejező részekben, a hagyományos (udvariassági) formulák használatakor.
- elbeszélő vagy értekező prózában nem kijelentő mondatok esetén.
- a következő műfajok nem 3. személyű szövegeiben: zsolnárszövegekben, lírai művekben, párbeszédesekben és prédikációkban igen-igen sok a kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondat.
- végül: az idéző mondat és az idézet kapcsolódása is ebbe a típusba sorolható. (Meg kell jegyeznünk, hogy a korai és kései ómagyar emlékek szöveggrammatikai fejezeteiben az idézetek értékelése, pl. éppen a kötőszóhasználat, a forikus elemek stb. szempontjából, elkülönült a nem idézet jellegű szövegmondatokétól.)

A statisztikai szám adatok „beszédesek mögöttése” a kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondatokra nézve – szemben a $\emptyset$ kötőszós mondatokéval – így fest:

<i>Műfajok</i>	<i>Kódexek</i>	<i>Kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondatok (db)</i>	<i>$\emptyset$ kötőszós szövegmondatok (db)</i>
<i>Elmélkedések</i>	GuaryK.	15	25
	NagyszK.	5	40
	CornK.	4	36
<i>Párbeszédesek művek</i>	NádK.	79	14
	PéldK. I.	22	38
	SándK.	108	120
<i>Prédikációk</i>	DöbrK. II.	28	9
<i>Zsolnárok</i>	AporK.	40	30
	FestK.	46	47
	KeszthK.	83	30
	KulcsK.	42	30

Láthatjuk tehát, hogy az elmélkedéseket tartalmazó kódexekben – mivel erősebb koherencia szükséges, kevés a kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondatok száma, ezzel szemben viszont ezek megszorodnak a párbeszédesekben, prédikációkban, sőt a zsolnárokbeli előfordulásokról is ugyanez mondható el.

A világi emlékek közül a verses epikát reprezentáló Szabács Viadalának kismélt részében viszont a $\emptyset$ kötőszós, folytatásos szövegmondatok javára 26 : 1-hez arányban billen a mérleg nyelve.

A misszilisekre és a kódexirodalomra vonatkozó számadatok: 42 : 53-hoz: ez az érték a kötőszó nélküli, nem folytatásos szövegmondatokat tekintve elég magasnak számít ezekben, a magán- és hivatalos levelekből, úgyiratokból válogatott szövegekben.

2. A statisztikai számadatok mögött rejtőző információkból a szövegmondatok közötti mellérendelő kapcsoló kötőszókra is kapunk érdekességeket a műfajokra vonatkozóan:

a) Az *és* kötőszó szövegmondatok közt a legmagasabb értéket, 24,9 %-ot a bibliai történetekben éri el (ez a görögön és latinon át hagyományozódott hebraizmust tükrözi), ezzel szemben a lírai és párbeszédes művekben, prédikációkban és a Birk-kódex regulaszövegében ez a rovat *üresen* maradt.

b) Az *és* kötőszóhoz hasonló jellemzők olvashatók ki a *kedég* és az *azért* kötőszókra. Főleg a *kedég*-nek igen gyakori az eseményfolytató szerepe. Ez sokszor párhuzamos az *azért*-nak ugyanilyen használatával. A statisztikákból továbbá az is egyértelműen megállapítható, hogy a $\emptyset$, az *és*, valamint a *kedég* használati köre általában nem választható el élesen egymástól.

c) Az ugyanazon műfajhoz tartozó különböző kódexek íróinak kötőszóhasználatára feltűnően eltérhet egymástól. Például csak a Jókai-kódexben fordul elő gyakran, 24,5 %-ban a *de* kötőszó az *autem* és a *vero* fordításaként, ugyanezeket a latin kötőszókat más kódexek a *kedég*-gel fordítják: pl. a bibliai történetekben és egyéb legendákban a *kedég* használata 10,3 % és 27,9 % között mozog, a Jókai-kódexre vonatkozóan azonban a *kedég* rovata *üresen* áll.

A világi emlékek között a misszilisekben a *de* kötőszó százalékos előfordulási aránya magas: 6,6 %, szemben a világi lírát jellemző 2,8 %-os értékkel.

d) A ritkábban szövegmondatkapcsoló alárendelő kötőszók közül a *mert* kötőszóra nézve a különböző műfajokban is beszédesek a számadatok. Az elmékedésekben 8,5 %-ban állapítható meg szövegmondatkapcsoló szerepük, ami a középkori ember szemlélődve gondolkodásának, a skolasztikus fejtegetéseknek köszönhető. A zsolnárokból 2,6 %-os a *mert* aránya, a Keszthelyi Kódex részletesen feldolgozott szövegrészéből. (Teljes kódexbeli feltárása a tőlünk kiadásra előkészített Kulcsár-kódexszel összehasonlítva érdekes tanulságokkal szolgálhatna, ugyanis mindkettő másolat, mégpedig ugyanarról a közös, ugyancsak másolt szövegről.) Ezzel szemben az összes többi műfaj (bibliai részletek, legendák, lírai művek, párbeszéd, prédikáció és regula) rubrikája *üresen* maradt a *mert* kötőszó használatára vonatkozóan.

e) A szövegmondatok között nem gyakori kötőszók közül a vonatkozó névmásira választottam ki a statisztikai táblázatokból a korszakra jellemző használati szabályszerűségeket. Rácz Endre (1986: 249) állapította meg a vonatkozó névmási kötőszók mai nyelvi használatáról, hogy ezek kevésbé szöveggrammatikai helyzetűek, nos ez a megfigyelés vizsgált korszakunkra is érvényesnek mondható. Szabályosan a latin vonatkozó névmások (*qui, quam ob rem, quare* stb.) fordításaként jöttek létre. A törzsanyagban csak a legendákat és elmékedéseket tartalmazó kódexekből és a bibliai szakaszokból adathatók a szövegkohézió grammatikai eszközeiként, összesen 38 adattal. Még a Birk-kódexből mutatható be 4 esetben, ami viszont azért érdekes,

mert ez a kolostori szabályzat eredeti fogalmazvány, fordítás Váci Páltól. Figyelemre méltó, hogy a világi nyelvemlékek közül csak a latin minta nélküli misszilisekben használatos (összesen 4 adattal) a megelőző szövegmondat egész tartalmára utalóan vonatkozó névmási kötőszó, ami azt mutatja, hogy a XVI. század írott nyelvének ez már meghonosodott sajátsága, és a latin arealitás hatásával magyarázható.

f) A funkcióval bíró $\emptyset$ kötőszó eloszlása nagyjából egyenletes, mégis kiugró, 46,8 % az elmélkedő műfajokban, valamint 40,5 %, ill. 39,6 % a lírai művekben és a párbeszédekben.

A világi nyelvemlékekben gyakorinak számít a $\emptyset$ kötőszó: misszilisekben 45,3 %, verses epikában 76 %, lírai művekben 42,5 %.

3. Végül, kiragadott példaként, vessünk egy pillantást a szintaktikai kohézióra jellemző, a statisztika eredményezte megállapításokra.

A szintaktikai kohéziót egyrészt időrendi, másrészt műfaji szempontok befolyásolják: ezt igazolják korábbi kódexeink, amelyek sokkal nagyobb százalékos átlagszámot mutatnak az összes szintaktikai kapcsolóelem tekintetében: legkorábbi kódexünk, a Jókai-kódex 116 %-ot mutat, szemben a Teleki-kódex 46 %-ával.

A műfajok közül az elbeszélésekben (legendák, elmélkedések, bibliai történetek) a legerősebb a kohézió: Bécsi Kódex 86 %; Kazinczy-kódex 84 %; ezzel szemben a zsoltárkódexekben, pl. az Apor-kódexben 29 %; a Festetics-kódexben 18 % stb. A lírai művekben, a világi verses emlékeket is ide sorolva, a leggyengébb a kohézió az összes szintaktikai kapcsolóelemet tekintve: mindössze 5 % és 26 % között mozog.

Úgy vélem, a kiragadott jelenségek, amelyek a Károly Sándor által kidolgozott és a történeti nyelvtan szöveggrammatikai fejezeteiben követett vizsgálati szempontokat és módszereket próbálták illusztrálni, a következő nyelvtörténeti korszak anyagához igazítva, újabb szempontokkal bővítve haszonnal alkalmazhatók.

IRODALOM

Általános nyelvészeti tanulmányok XI, 1976.

Antal László 1979: Szöveg, nyelv, tartalom, in *MNyTK*. 154, 67–72.

Balázs János 1979: A szövegtan alapjai, in *MNyTK*. 154, 9–21.

Balázs János 1985: *A szöveg*, Budapest, Gondolat.

Békési Imre 1982: *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*, Budapest, Akadémiai.

Békési Imre 1994: A Halotti Beszéd kompozíciós tagolódásáról, in Békési Imre–H. Tóth Imre szerk.: *Bárczi Géza centenárium*, Szeged, Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága, 49–63.

Galgóczi László 1994: Ház, fez(e), verem, tömlöc, in Békési Imre–H. Tóth Imre szerk.: *Bárczi Géza centenárium*, Szeged, Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága, 15–32.

Gallasy Magdolna 1991: A névelő és névelő-előzmény, in *TNyT*. 1, 461–75.

- Gallasy Magdolna 1992: A névelők, in *TNyT.* II/1, 716–71.
- Károly Sándor 1979: A szöveg és a jelentés szerepe kommunikációs szemléletű nyelvészeti törekvéseinkben, in *MNyTK.* 154, 23–32.
- Károly Sándor 1980–1981: Mondat és megnyilatkozás, *Néprajz és Nyelvtudomány* 24–25, 49–63.
- Károly Sándor 1987: Szövegten és erkölcsi nevelés, *Magyar Nyelv* 83, 7–13.
- Károly Sándor 1987: A Szabács Viadala szöveggrammatikai jellemzői, *Magyar Nyelv* 83, 466–74.
- Károly Sándor 1995: Kései ómagyar kori emlékek szöveggrammatikája, in *TNyT.* II/2, 761–834.
- Kiefer Ferenc 1979: Szövegelmélet–szöveggrammatika–szövegnyelvészet, *Magyar Nyelvőr* 103: 216–25.
- Kiefer Ferenc 1983: A kérdő mondatok szemantikájáról és pragmatikájáról, in Rácz Endre–Szathmári István szerk.: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*, Budapest, Tankönyvkiadó, 203–30.
- H. Molnár Ilona 1956: Kötőszóval kezdett önálló mondatok, in Bárczi Géza–Benkő Loránd szerk.: *Pais-Emlékkönyv*, 230–4.
- MNyTK.* 154 = Szathmári István–Várkonyi Imre szerk. 1979.
- Nagy Ferenc 1981: *Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Nagy L. János 1994: Ismétlés-szerkezetek a Halotti Beszédben, in Békési Imre–H. Tóth Imre szerk.: *Bárczi Géza centenárium*, Szeged, Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága, 33–47.
- Papp Zsuzsanna 1991: Legkorábbi emlékeink szöveggrammatikája, in *TNyT.* I, 775–81.
- Rácz Endre 1983: Egyeztetés és szöveggrammatika, in Rácz Endre–Szathmári István szerk.: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*, Budapest, Tankönyvkiadó, 249–95.
- Rácz Endre 1991: *Az egyeztetés a magyar nyelvben*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Rácz Endre 1992: *Mondatgrammatika és szöveggrammatika* (Linguistica Series C. Relationes 6.), Budapest.
- Rácz Endre–Szathmári István szerk. 1983: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Szabó Zoltán 1995: A stílustörténet egy szövegnyelvészeti modellje, *Magyar Nyelvőr* 119: 68–80.
- Szathmári István–Várkonyi Imre szerk. 1979: *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 154, Budapest.
- Szemiotikai szövegtan*, 1990–1992, 1–4, szerk. Petőfi S. János és Békési Imre; 1992–1995, 5–8, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre, Vass László, Szeged, JGYTF.
- TNyT.* = Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*, Budapest, Akadémiai Kiadó, I. 1991: E. Abaffy Erzsébet–Rácz Endre szerk.: *A korai ómagyar kor és előzményei.* – II/1. 1992: E. Abaffy Erzsébet szerk.: *A kései ómagyar kor: morfológia.* – II/2. 1995: Rácz Endre szerk.: *A kései ómagyar kor: mondattan – szöveggrammatika.*